

DARVAS ISTVÁN:
ADALÉKOK SEMMELWEIS IGNÁC (1818–1865) HAZAI ELSŐ ORVOSI
MŰKÖDÉSÉNEK TÖRTÉNETÉHEZ¹

Digitalizálták a Magyar Tudománytörténeti Intézet és a Semmelweis Orvostörténeti
Múzeum, Könyvtár és Levéltár munkatársai, Gazda István vezetésével
Közreműködött: Kapronczay Károly és Szállási Árpád

A „Pest megyei Tanács Semmelweis-Kórháza” nevét viselő fővárosi, volt Rókus Kórház homlokzati falán olvasható emléktábla szerint nagy orvostudósunk, az anyák megmentője, itt az 1851–1855 közötti években működött.

Ezzel szemben ő maga úgy az Orvosi Hetilapnak 1858. május 21. számában megjelent cikkében, mint későbbi nagy munkájának az 'Aetiologie'-nek 83. oldalán azt mondta, hogy „1851 májusában vevé át e kórház szülészeti osztályának vezetését”, s illetve „mint ilyen működött itt hat évig, azaz 1857 júniusig”.

Életének ezen éppen nem érdektelen, sőt sok minden, vele később történetnek bizonyos fokú magyarázatául is szolgáló időszakával annak idején egyik, talán legbuzgóbb, szaktörténésze, Győry Tibor ismételten is foglalkozott ugyancsak a fent említett szaklapban. A második alkalommal, bár csak vázlatosan, idézte az általa akkor megtalált hivatalos iratokat, s hű szövegében közreadta Semmelweisnek a Rókusi állás elnyeréséért „esedező” kérvényét is. Viszont megállapítható, hogy Győry talán mégsem jutott a vonatkozó irományok teljes birtokába, így nem ismerhette azoknak egyéb, ugyancsak érdekes, s több kérdést közvetlenebb színében érzékeltető iratait. (...)

A vonatkozó iratok részben az Országos Levéltárnak ún. helytartótanácsi, illetve közelebbről az abszolutisztikus idők anyagát őrző osztályán, másrészt az állami 1. számú (fővárosi) levéltárban sikerült megtalálnunk, s ezekből részletes képet kapunk mind a Rókusi alkalmaztatás összes körülményeiről, mind a teljes időtartamáról is.

Pest város tanácsa 1850–1852. évi 3735–17. sz. iratcsomójának időrendileg első, s mindjárt nagy jelentőségű 17551. sz. irata Semmelweisnek – bár idegen (ismeretlen) kézzel írott, de saját kezűleg aláírt – magyar nyelvű kérvénye (a Győry által, mint érintettem, már bemutatott szöveggel), amelyet ez ügyben 1850. november 19. kelettel, s a legnagyobb valószínűség szerint személyesen adott át Koller Ferenc cs. kir. tanácsosnak, a pest-budai kerület akkori miniszteri biztosának.

A kérvény külzete szerint, mint „orvos-sebész, tudor és szülésmester, a bécsi és berlini orvosi Collégiumnak rendes tagja stb. a benn előterjesztettek alapján aziránt esedezik, hogy a városi Szt. Róchusi kórházban a szülészeti osztály orvosává – minden fizetés nélkül – kineveztessék”.

A kérvényből magából itt talán annyit ismertethetek, hogy az négy pont alá csoportosítva számol be eddigi orvosi működéséről, kiemeli azt, hogy:

¹ Forrás: Darvas István: Adalékok Semmelweis hazai első orvosi működésének történetéhez. = Magyar Nőorvosok Lapja, 1966. pp. 80–91.

„Bécsben 1846-ban az első szülészeti osztályon segédként tevékenykedett, az állást rendes fizetés mellett két évig, közelebbről 1847. április 7-től 1849. március 19-ig betöltötte, s majd legújabbán 1851 október havában ugyanott a szülészeti szakból magántanítónak nevezték ugyan ki, de ezen állomáson már működni nem kezdett, miután időközben a Pesti letelepedésre határozta el magát”. (...)

A miniszteri biztos a kérvényt már három nap múlva Pest város főpolgármesteréhez, Terczy Szilárdhoz, az alábbi magyar nyelvű és támogató sorai kíséretében küldte át:

„Dr. Semmelweis Ignác hozzám /. alatt idemellékelt folyamodását a mellékletekkel együtt nyújtotta be, melly szerint arra kér fel engem, hogy ötöt a városi kórházban szülészeti osztályba mint osztályos orvost nevezzem ki.

Ezen folyamodást a mellékletekkel együtt t. Uraságodnak figyelembe vétele miatt azon megjegyzéssel teszem át, hogy minekutána a fent nevezett orvos már Bécsben is kitűnőleg működött és minden fizetés nélkül itt is a Rókus kórházban magát a kórházi rendszabályoknak alávetve – működni kíván, ha ezen osztály különös szülésszel ellátva nem volna, úgy ezen állomás betöltésének semmi egyéb ellent nem állana, a szegény sorsú szüléskedők állapotát tekintve – kellő figyelembe vétessék.

A folyamodás eredményéről 14 nap múlva jelentést kérek.

Pesten, 1850. november 22-én.”

A kérvénynek részünkre bizonyára további érdekes adatokat tartalmazó mellékletei sajnos nincsenek meg, illetve nem is lehetnek meg, miután azokat Semmelweis visszakapta, miként azt kérvénye hátlapján ezen saját kezűleg írott sorával igazolta: „Die Beilagen richtig zurückerhalten. Pest den 11/10. Dr. Semmelweis”. Sorainak kelte a kérvény kelténél régebbi időre mutat, ami érthetetlen ugyan, de a továbbiakat nem érinti.

A városi tanács a kérelmet most vizsgálat, s véleményes javaslatlételre kiadta Tormay Károly első főorvosnak, továbbá Brunner Ferencnek, a kórház ideiglenes igazgatójának.

Dr. Brunner jelentése már december 3-án befutott. Ennek bevezető soraiban az alábbi, figyelemre méltó sorokat olvashatjuk:

„Mi az e tárgyban részemről kívánt véleményes jelentéstétel modorát illeti, miután a kórházi igazgatói állomás mint hivatása mint hatáskörére nézve a Fővárosétól egészen elkülönözve van és így a kórházi igazgató oly tárgyakra nézve, melyek mint a jelen is, közvetlen az ő hatáskörébe vágnak, saját nézeteit a Városi Főorvosának alá nem rendelheti, szerencsém vagyon az illető Folyamodás ide rekesztése mellett, eránti nézeteimet egyenesen a Tekintetes Tanács elébe terjeszteni a következőkben:

A kórházban a szülők számára fennálló osztályhoz két nagyobb terem 17 ágygal és egy kisebb, úgy nevezett vajúdó szoba két ágygal tartozik. Ezen osztály vezénylete jelenleg bízva van az egyik Fősebéssre, kinek a kórházi alapszabályok szerint egyszersmind okleveles szülésznek is lenni kell, oldala mellett állván az intézeti bába, ki a fősebész rendeléseit mindenekben teljesíteni köteles. Miután azonban hasonló szülészeti intézet az Egyetemnél is létezik, hol, midőn nyitva a korodák, a szülők egész készséggel felvétetnek, a kórházi szülészeti osztály az évnek csak azon szakában; melyben az egyetemi korodák zárva, úgy mint Augusztus, September, s Október hóban leginkább szokott igénybe vétetni; holott a többi hónapokban midőn az egyetemi korodák nyitva, a szülők csak igen gyéren folyamodnak a Városi kórházhoz; és ezért ilyenkor az üresen álló számosabb ágyakra másnemű betegek szoktak elhelyeztetni. Mely állításom bővebb támogatására felhozatik az idemellékelt jegyzőkönyvi kivonat, melyből láthatni, hogy midőn 1849-ki Novembertől kezdve f. é. július

végéig a Városi kórházban összesen csak 102 szülő ápoltatott, az imént lefolyt Augusztus, September és Október hóban 111-en oda felvették.

Az előre bocsátottak szerint jelenleg az érdemes folyamodó Úr a kérdéses szülészeti osztálynak külön vezényletére minden fizetés nélkül ajánlkozik, és úgy ezen ajánlatából ha elfogadtatik, a kórházi alapra újabb teher nem háromlik, tekintve a folyamodó Úrnak bebizonyított szakértő képzettségét is – véleményem szerint a szülészeti osztálynak általa kívánt külön vezényletét, az igazgatói jogok épségben tartása mellett, reá bízhatni lehetne ugyan, mindazáltal azon nyilvános kikötéssel, hogy: a) a rendelendő gyógyszerek, s étek kiszolgáltatásában és minden tekintetben a fennálló kórházi szabályoknak alá vettve legyen, b) hogy olyan időben, midőn a szülők csekélyebb száma miatt több betegágy üresen marad, azokra más egyéb nőszemélyek fogak fektetni, kik az illető Főorvos ügyelete alatt állandanak, c) hogy valamint eddig, úgy jövőben is a szülészeti osztály az illető Főorvosi osztállyal egybekötve maradjon, melynek segédorvosi személyzete újabb költségek megkímélése tekintetéből egyúttal a szülészeti osztályon szükséges szolgálatot is véghez vinni köteles leendő. Végül d) hogy miután Folyamodó Úr az előre bocsátottak szerint rendszeresített állomást bírni nem fog, azon jogokat, melyek a kórházi alapszabályoknál fogva csak a rendes Főorvosokat illeti, részéről igénybe ne vehesse. Pesten 1850-ki December hó 3-kán.”

Tormaynak december 7-éről kelt véleményes javaslata egyezik Brunnerével, s illetve mindkettőnek a figyelembevétele mellett adta meg azután december 9. kelettel a főpolgármester is a maga pártoló javaslatát.

Úgy látszik, Semmelweis nem látta jövő tervei számára elég független lehetőségnek a kórházi szülészeti osztályának fent körülírt szervezetét, s eredményesen is járhatott el a célból a végső fokon dönteni hivatott Augusz Antal cs. kir. kerületi főispánnál, vagy éppen magánál a helytartótanácsnak ideiglenes vezetőjénél, de la Motte cs. kir. osztálytanácsosnál, mert az utóbbinak 1851. február 12-én Z. 1201/G. sz. alatt kelt rendelvénye, egyenesen tekintettel Semmelweis személyi orvosi adottságaira, a szóban forgó munkakörben a városi hármas javaslattal szemben lényegesen nagyobb önállóságot biztosított a számára. Ezen, a főpolgármesterrel február 23-án közölt, s március 2-án a Rókus kórházi bizottságnak „miként leendő alkalmazása iránt” véleményadásra kiadott német nyelvű döntésnek lényeges részeit fordításban az alábbiak adják:

„b) Amennyiben a szülönők csekélyebb száma miatt az ágyaknak egy része üresen állana, azokra dr. Semmelweis más női betegeket felvenni, s azokat önállóan kezelni köteles.

c) A szülészeti osztály továbbra is egyesítve marad ugyan azon főorvosnak osztályával, akinek a vezetése alatt eddig állott, de ez a főorvos, *amíg éppen dr. Semmelweis a Rókus kórházban működni fog,*² nem gyakorolhat semmiféle befolyást az előbbinek átengedett osztályon. A segéd- és ápolószemélyzet, amely eddig a szülészeti osztályon a szükséges szolgálatot ellátta, a költségek kímélése érdekében köteles azt tovább is elvégezni, s ezért a szülészeti segélyt nyújtó dr. Semmelweisnek minden tekintetben alá lesz rendelve.

d) Dr. Semmelweis a szülészeti osztályt érintő minden jelentését, vagy beadványát *a saját neve alatt* továbbíthatja az illető helyekhez, s általában az osztályt a saját neve alatt fogja vezetni. Ebből természetesen az is következik, hogy adandó esetben a szülészeti osztályt illető minden *vezetői felelősség is kizárólag őt terheli.*³

e) Miután dr. Semmelweis a Pesti Rókus kórházban nem foglal el rendszeresített állást, ezért a saját osztálya önálló vezetésének jogán kívül, a Rókus kórház alapszabályaiban biztosított főorvosi jogokra igényt nem támaszthat.”

² A szerző kiemelése

³ Így van eredetben is kiemelve! – a szerző megj.

Itt említem meg, hogy a helytartótanács fent idézett rendelkezése szöges ellentétben áll Győrynek azon előadásával,⁴ mintha Semmelweisnek ilyen méretű, egészen kivételes hatáskört biztosító kinevezése a város részéről kezdeményeztetett volna. Viszont annál feltűnőbb, hogy éppen a helytartótanács ismerte fel helyesen a személyéhez fűződő magasabb közegészségügyi érdekeket, s mint a továbbiakban láthatjuk, a város, illetve a kórház a legélesebb védekezésbe kezdett ezen kivételezéssel szemben. A rendelkezés a legnagyobb zavart érthetően Brunnernél okozta, akinek a jogkörét ez feltűnően korlátozta, s ezért ő április 12-én az alábbi terjedelmes előterjesztéssel is élt a város tanácsához:

„F. é. Márczius 3kán 2661 sz. alatt kelt Tanácsi végzés következtében azon felsőbb k. rendelvénnyel, miszerént dr. Semmelweis Ignác a helybeli kórház szülészeti osztályának tiszteletbeli orvosává kineveztetik, a kórházi bizottmányhoz oly meghagyással utasítottatott, hogy a kórházi tiszteletbeli szülésznek kinevezett Dr. Semmelweis Ignác miként leendő alkalmazása eránt véleményt adjon. Minthogy azonban a múlt hó 22kén tartott bizottmányi ülés alkalmával e tárgy olyannak ismertetett, mely egyenesen az igazgatót illeti, a szükséges vélemény adás végett rövid úton nekem kiadatott, hogy azt mielőbb a tekintetes Tanács elibe terjesszem.

Mielőtt e tárgy eránti véleményemet közölném, bátorkodom az illető tárgyalási irományok visszarekesztése mellett egész tisztelettel a Tek. Tanács figyelmét az érintett k. rendelvénnyel d) és e) alatti pontjaira nézve igénybe venni, melyekben az mondatik, hogy dr. Semmelweis Ignác a kórházban létező szülészeti osztálynak önálló vezetése mellett, egyszersmind minden hivatalos közléseket, s beadványokat saját neve alatt az illető hatóságoknak beküldeni fogja. E pontok illetén tartalma szerint nem vagyok az eránt tisztába, valjon Dr. Semmelweis úrnak biztosított eme független állása csupán csak osztályának orvosi ellátására szorítkozik, valamint ezt Dr. Halász úr a mellbetegek osztályán gyakorolja, – avagy pedig az érintett k. rendelvényt úgy kell-e értelmezni, hogy a szülészeti osztálynak kinevezett jövendőbeli vezetője semmi tekintetben az Igazgatóságnak nem leendvén alárendelve, mindenekről, mik a szülészeti osztályt illetik, szabadon rendelkezhetik, – az alá rendelt személyzetet felfogadhatja, s elbocsáthatja, véleménye szerint minden szükséges eszközöket, s egyéb kellékeket igazgatói ellenjegyzés nélkül maga utalványozhatja, a hatóságokkal közvetlen érintkezésbe léphet, szóval azon jogokat, melyek ekkoráig az egész intézetre nézve csak az Igazgatót illették, a szülészeti osztályra nézve Dr. Semmelweis egyedül maga, az igazgatóság mellőzésével szabadon gyakorolhatja. Valjon ez utolsó esetben nevezett osztályvezető Úr, ki elkülönült állásánál fogva az intézetnek összes állapotjába beavatva nem lehet, nem fog-e a maga osztályán oly intézkedéseket tehetni, melyek az igazgatóságnak rendelkezéseivel összeütköznek, – nem fog-e az általa kívánt eszközök, s egyéb kellékek utalványozása által a kórházi pénztár többet terheltetni, mintsem annak mostani szűk állapotja engedi, – nem fog-e a maga részéről az illető hatóságoknál oly indítványokkal felléphetni, melyekhez a szükséges alapos adatokat csak maga az Igazgatóság szolgálhatja, mindezeket a Tek. Tanács bölcs megbírálása alá terjesztem, egyszersmind a Tek. Tanácsot alázatosan felkérem, méltóztassék e tekintetben nekem mihez alkalmazásom végett világos utasítást adni.

Mi továbbá Dr. Semmelweis Ignác Úr miképp leendő alkalmazását illeti, az említett k. rendelvénnyel c) alatti pontjában ugyan az mondatik, hogy a szülészeti osztály ezentúl is azon főorvos osztályával egybekötve maradjon, kinek ügyelete alatt ekkoráig állott. De tekintetbe véve azt, hogy az első sebészi osztály, melyhez ekkoráig a szülészeti csatolva volt, egy egészen elkülönült rab-osztállyal vagyon kötve, és hogy ezenfelül minden törvényes boncolások megtétele, s az illető jegyzőkönyv vitele is az első sebészi osztályon működő al- és segédorvost illetik, mi által már úgylis bőven el vannak foglalva; nehogy Dr. Semmelweis

⁴ Lásd: Orvosi Hetilap, 1905. pp. 575–578.

Úr orvosi látogatásai alkalmával kénytelen legyen az érintett Fősebészi segéd személyzet gyakran nélkülözni, célszerűbbnek vélném, hogy a szülészeti osztály jövőre az első sebésztől elszakadva, a második orvosi osztályhoz csatoltassék, annyival inkább, minthogy ezen változtatás Dr. Semmelweis úrra nézve csak közömbös lehet, Dr. Hoffmann főorvos úr pedig ezen osztálynak a magáéhoz való csatoltatását nem ellenzi.

Ha a Tekintetes Tanács a beteg osztályok ilyenén elrendezését elfogadni méltóztatik, a szülészeti osztály ép oly kiegészítő része lenne a második orvosi osztálynak, a minő jelenleg Dr. Halász úr mellbeteg osztálya az első orvosinak, mely az én ügyeitem alatt áll. Ehhez képest minden, a szülészeti osztályon ápoltszülők, gyermekek, s betegekről külön jegyzőkönyv vezetendő, az ezeknek naponta rendelendő orvosszerek és étkek jegyzéke Dr. Semmelweis úr aláírásával hitelesítve kibocsátandó, későbbben pedig az illető második orvosi osztály gyógyszerészi ívébe, s illetőleg étlapjába átírandó lesz. Az intézeti bábán kívül, ki naponta a reggeli látogatásnál jelen lenni tartozik, a második osztályon működő al- és segéd orvos úgy mint az illető ápolónők is, Dr. Semmelweis úr rendelkezéseinek közvetlen engedelmeskedni tartozandnak.”⁵

Brunner a fenti jelentést április 16. kelettel egy másodikkal is kiegészítette, majd azt utóbb visszavonta. Ebből az látszik, hogy az igazgatói hatáskört érintő fenti kérdések utóbb szóbelileg megnyugtató módon rendezettek, főleg olyan értelemben, hogy a szülészeti osztály esetleg üresen álló ágyaira kerülő másfajta női betegeket is dr. Semmelweis fogja kezelni, s így csökkentheti a fertőzés veszélyét, még ha oda egészen külön segédorvosi és ápolónői személyzetet nem is tudott magának kiharcolni. Ami viszont a szülészeti osztálynak az eddigi első sebészeti osztály helyett a második orvosi osztályhoz való csatolását illette, ezt a kérdést szintén rövid úton, s az iratok között elfekvő, alábbi szövegű kettős hozzájárulással intézték el:

„Nyilatkozat.

F. é. Ápril 16-án 5473 sz. alatt kelt Tanácsi végzés következtében Brunner Ferenc id. kórházi Igazgató a Tek. Tanácsához felterjesztett abbeli javaslata, miszerint a kórházban létező szülészeti osztály jövőre az első sebésztől elszakasztva a második orvosi osztályhoz csatoltassék, egész terjedelmében velünk közöltetvén, nevezett osztályoknak ilyenén elrendezését a felhozott indokoknál fogva tökéletesen helyeselvén, ellene semmi észrevételünk nincs. Pesten 1851 Május 3-án Dr. Hoffmann Károly kórházi főorvos s. k., Dr. Semmelweis s. k.” (...)

Semmelweis Rókus kórházi alkalmazása iratainak utolsó adata mindezek után a kórházi bizottmányi jegyzőkönyv 1851. május 20-án kelt (113. oldalon olvasható) azon pontja, amely szerint:

„A kórházi szülőosztály vezényletére felsőbb helyen kinevezett és a t. v. tanács f. é. Május 20-án 6570. sz. alatt hozott határozatánál fogva beiktatott dr. Semmelweis Ignác a kórházi személyzet jelenlétében fentebbi állomásába beiktattatott. Tudomásul szolgál.”

Ennek alapján a vonatkozó irodalom egyhangúan ezt a napot jelöli meg mindenütt, mint amikor Semmelweis a Rókusban működését megkezdte volna. Ezzel szemben kutatásaim során a Fővárosi Levéltárban egy olyan szövegű iratra bukkantam, amelynek alig cáfolható előadása szerint Semmelweis ezt a működését korábban, közelebbről már 1851 februárjában kezdte meg. Ugyanis a 2216, illetve 2559/1852. tan. sz. iratokból kitűnőleg Semmelweis 1852. február 11-én a város tanácsától erkölcsi bizonyítvány kiadását kérelmezte, ez

⁵ A kórházi választmány jegyzőkönyvi adatai szerint ebben az időben az első orvosi osztály élén Brunner Ferenc, a másodiknak élén Hoffmann Károly, s a harmadiknak élén Krikk Rudolf, viszont az első sebészeti osztály élén Riffel Endre, s végül a másodiknak élén Kovács Endre állott, s akihez tartozott eddig a szülészeti osztály.

alkalommal német nyelvű, általa csak aláírt, magyarul lényegében ekként hangzó beadványában: (...)

„Tekintetes Tanács!

Tekintettel arra, hogy alázattal alulírott a magas minisztérium előtt egy mostanában megürült orvosi állásra kiírt pályázaton kíván részt venni, s ehhez erkölcsi bizonyítványt is kell csatolni, kéri a tekintetes Tanácsot, szíveskedjék részére, kifogástalan politikai magatartását itt lakása, azaz 1850 nov. óta igazoló ilyen tanúsítványt kiadni.

Pest, 1852. febr. 11.

Dr. Semmelweis
szt. Rókus kórházi tb. főorvos s. k.”⁶

A kérvényre Aigner Miklós tanácsnok ugyancsak német nyelven az alábbi véleményt írta:

„Kérelmezőt a magyarországi cs. kir. Helytartótanács 851 febr. 12-én 8519-G1201/9. sz. rendelvényével az itteni szt. Rókus kórházhoz szülészorvosnak nevezte ki, s őt ennek alapján az ottani szülészeti osztály vezetésével megbízták. Nevezett úgy itt, mint az ide kapcsolt női betegek osztályán is, a kórház igazgatójának ide mellékelt tanúsítványa szerint *1851 febr. hava óta*⁷ eredményes munkásságát már több, szerencsésen végzett műtéttel, nemkülönbön kiváló képességeit is mint szülészorvos a legfényesebben igazolta. Ezen kívül Brunner Ferenc szt. Rókus kórházi igazgatónak, Rátz Károly helybeli nyilvános váltóügyvédnek, s az ugyancsak itteni lakos Müller Bernát gyógyszerésznek is idecsatolt nyilatkozata szerint, ezek őt, mint mindenkor nyugodt magatartású és szociális gondolkozású embert (»stets als ruhiger und social denkender Mann«) ajánlják, aki kizárólag orvosi tudományos hivatásának él, s távol tartja magát mindenféle politikai tevékenységtől. Minderre való tekintettel a kérvényezőt magam is, s éppen a fent jelzett legjobb tulajdonságainál fogva, komoly, s általános megbecsülésnek örvendő férfiúnak ismerem.”

A bizonyítványt Ságody alpolgármester ebben az értelemben számára febr. 18-án ki is adta.

Egybevetve mindezek után a szóban forgó 1851 februári és május 20-ai két dátumot, magam részéről a korábbi tartom elfogadandónak:

Igaz ugyan, hogy az iratok mellől hiányzik az erre bizonyosan, egész pontos magyarázatot adó kórházigazgatói nyilatkozat, de abban feltétlenül a február dátumnak kellett szerepelnie, vagyis hogy Semmelweis a működését a Rókusban már a február 12-én kelt legmagasabb rendelvénnel egyidejűleg kezdte meg, munkakörének közelebbi rendezése a fent ismertetett iratváltások, s megbeszélések során tisztázódott, s így nyert azután alkalmaztatásának ügye május 20-án már csak formális befejezést, amikor is egészen kivételes hatásköre, s munkalehetőségei tekintetében szinte teljességében a helytartótanácsi felfogás és távolabbi látónak bizonyult közegészségügyi mérlegelés nemcsak hogy győzött, de Semmelweis megismert szülészorvosi képességei számára mind a város tanácsának, mind a kórház igazgatójának a rokonszenvét és nagyrabecsülését megnyerték.

Semmelweis Rókusi, azaz első hazai orvosi működésének a kérdését mindezek után azzal zárhatjuk le, hogy Győrynek idevonatkozó, 1905-ből ismert előadását, hogy ti. Semmelweist a Rókusban egyenesen „tárt karokkal fogadták”, s annyira megbecsülték, hogy „kinevezését – bizonyára érdemei elismeréséül – azzal terjesztették fel a felsőbbséghez, hogy vétessék ki az igazgatóság fennhatósága alól, s működhessék a saját felelősségére stb.”, valójában talán

⁶ Egyelőre nem sikerült megállapítanom, hogy hová, s miféle állásra óhajtott már ekkor Semmelweis pályázni, hogy kérvényét be is nyújtotta-e, s mi lett ennek a sorsa. Prágába irányuló próbálkozása, mint ismeretes, később történt.

⁷ A szerző kiemelése

mégis csak az itt most feltárt iratok szellemében, s igaz értelme szerint kell a jövőben az irodalomnak leszögeznie.

*

Áttérve arra a kérdésre, hogy Semmelweis valójában meddig működött a Rókus Kórházban, illetve hogy is állunk ugyancsak Győrynek azzal az előadásával, hogy „főorvosi állásától 1857 júniusában *visszavonult*”, előjáróban meg kell említenem, hogy a kettős állás ügye nem volt ilyen egyszerű kérdés, s itt ezért újból, s még erősebben megmutatkozott a legfelsőbb helyi országos hatóságnak ügyes politikai mesterkedésekkel párosult legjobb indulatú megértése Semmelweisnek mondhatni magasabb orvosi küldetése iránt. A magam meglátása szerint úgy érzem, hogy Semmelweisnek a háta megett nemcsak a magas műveltségről, hazafias érzületéről és kivételes áldozatkészségéről ismert August Antal helytartótanácsi alelnököt kell sejtenuünk, de bizonyos nyomokból arra is következtek, hogy Semmelweisnek Bécsben is maradtak pártfogói, akik őt orvosi nagy koncepciójában pesti egyetemi tanársága, s illetve helyén való kettős működhetése érdekében segítették.

Ismeretes, hogy Birly Ede Flórián a pesti egyetem szülészeti tanára 1854. november 25-én meghalt, s ezzel állása megürült. Helyébe, bizonyos huzavona után, 1855. július 18-án, közelebbről 15-ére visszamenő hatállyal, Semmelweiset nevezték ki. Nagyon is megérthető, hogy Semmelweis, éppen nem önérdékből igyekezett mindkét állását továbbra is megtartani, hogy így különleges profilaxisát minél több szülőanya számára személyes ellenőrzésével biztosíthassa. E célja érdekében tanári kinevezése után kérte a helytartótanácsot, hogy kórházi állásában továbbra is megmaradhasson, s mint az 1856. augusztus 15. keletű „Rochus-kórházi főorvosi iratok”-ból kitűnik, a főváros most a maga részéről is a legerélyesebben támogatta őt ebben a közérdekű ügyben. Kutatásaim során több irat került elő, amely világot vet arra, hogy is sikerült a kényes, s mind kényesebbé váló ügyben a döntést Semmelweis javára *majdnem két évig* (1855. július 15-től 1857. június 10-ig) elodáztatni.

Semmelweisnek e tárgyú említett kérvényét talán éppen ezért, csak 1856. január 12-én küldte le véleményezésre a városhoz 235/856. sz. alatt a helytartótanács, illetve ekkor jutott az csak Brunner kórházigazgató kezéhez, aki azután erre vonatkozó németnyelvű jelentésében a következőket adta elő:

„Dr. Semmelweis Ignácot a Helytartótanács 1851. febr. 12-én kelt Z. 1201/G. sz. rendelkezése alapján megbízták a szt. Rókus kórház szülészeti osztályának a vezetésével. Nevezett ezt a feladatát a legutóbbi ideig ingyen, s az odaadásnak és buzgalomnak olyan mértéke mellett látta el, ami legszebb eredménye az igazi orvosnak és emberbarátnak. Azonban időközben Dr. Semmelweist a kultusz- és közoktatásügyi minisztérium július 23-án kelt, s 10696/469–1855. sz. dekrétumával, s 1855. júli. 15-i hatállyal az itteni egyetemre az elméleti és gyakorlati szüléshet rendes tanárává nevezte ki. Ennek folytán az ugyanitt aug. 7-én kelt 17723/1855. sz. magas intézkedés a város tanácsának azt a határozott utasítást adta, hogy dr. Semmelweist jelenlegi kórházi állása alól mentse fel, s pótlásáról másként gondoskodják. Ennek megfelelően a kórház igazgatósága a betöltendő tiszteletbeli főorvosi állás kérdésében javaslattételre felhivatván, figyelemmel Dr. Semmelweisnek időközben magasabb helyen előterjesztett kérelmére is, azt a véleményét nyilvánította, hogy szerinte a cs. kir. egyetemi tanári állás a szt. Rókusi főorvosi állással összeegyeztethető volna, s ezért Semmelweis főorvosi megbízatásának meghosszabbítását javasolja.”

A városi tanács a fent hivatkozott felsőbb utasítás „tisztá értelmére való tekintettel” sem érezte magát arra jogosultnak, hogy dr. Semmelweis kérelmének rövid úton, s egyetlen intézkedéssel eleget tegyen. Ezért a szóban forgó főorvosi állást az 1855. december 27-én

megtartott tanácsülésen Rott Ignác gyakorló orvos és szülésszel betöltötte ugyan, de röviddel ezután, 1856. január 29-én kelt határozatával mégis úgy intézkedett, hogy a kinevezést, tekintettel arra, hogy időközben a fent említett január 12-i 235. sz. legmagasabb rendelkezés is leérkezett, a gyakorlatban egyelőre ne foganatosítsák.

Rott érthetően nem nyugodott bele az állás betöltésének ilyen függőben tartásába, s ezért 1856. február 22-én az alábbi, eredetileg német nyelvű, beadvánnyal fordult a helytartótanácshoz:

„Alulírottat a szt. Rókusi tb. szülészfőorvosi állására kinevezték. Ennek ellenére úgy látja, hogy ott dr. Semmelweis továbbra is meg akarják tartani. Ő ezzel szemben alábbi indokai alapján kéri a kineveztetésének mielőbbi gyakorlatba vételét: 1. A betegek kára nélkül az egymástól távolságban messze fekvő két munkakört nem lehet betöltenie egyetlen személynek. Sokszor gyors vérzés áll elő, ami pillanatnyi segítség nélkül halálos végződésű is lehet, máskor pedig hirtelen jelentkező görcsök ugyancsak halálát okozhatják a vajúdónak. Vajon elhagyhatja-e a tanár úr a helyét, ha ilyen eset az egyetemi kétórai előadása alatt lép fel? S ilyenkor mi a teendő? A két hivatásnak ugyanegy orvos tehát talán csak akkor tehetne eleget, ha azok egy és ugyanazon épületben vagy helyiségben volnának, mint ez pl. Bécsben, vagy Prágában van. 2. Nézetei szerint azért, mert valaki szegény, még meg van a kellő érzéke ahhoz, hogy szülésre olyan helyre kíván kerülni, ahol nem lesz a tanulás tárgya. Ezt a lehetőséget az emberiesség szelleme is megköveteli. 3. Az állam kötelessége, hogy minél többeknek nyújtson alkalmat tudományuk fejlesztésére. Ámde a szóban forgó két állás egyesítése esetében egész Pestbudán, sőt mondhatni egész Magyarországon ma egyetlen embernek ad csak így az állam módot ahhoz, hogy ezen az orvosi szakterületen kiképezze magát, s hasznára legyen az országnak. És végül kénytelen rámutatni arra a veszélyes következményre is, amelyet, miután az ezen állásra történt kineveztetése nyilvánvalóan ismert, az neki 14 évi munkássága után a polgári életben okozna.

Pest, 1856. febr. 22.

Rott Innác s. k. orvos dr.,
a sebészet és szülészeti segély magistere,
a pesti cs. kir. szülészeti klinika nyugalmazott asszisztense,
néha Birly tanár magánsegédje stb. stb.”

Rottnak erre a kétségtelenül nem alap nélküli panaszára a helytartótanács 12228. sz. alatt az alábbiak szerint intézkedett:

„A cs. kir. kultusz- és közoktatásügyi minisztérium 1856 április 29-én kelt Z.5503 sz. rendelkezése szerint dr. Semmelweis Ignác egy. tanár azon kérelmének, hogy a pesti szt. Rókus kórház szülészeti osztályának továbbra is a főorvosa maradjon, – ámbár a magas minisztérium nem hagyhatta figyelmen kívül azt a körülményt, hogy a tudomány érdekei megkívánják, hogy a szülészeti egy. tanára számára gazdagabb tapasztalati anyag álljon rendelkezésre, mint amennyit a klinika egyedül nyújt –, azért sem lehetett eleget tenni, mert a kettős szolgálat ellátása túlságos nehézségekkel járna, a Rókus kórház messze is esik az egy. klinikától, s mert végül a jobb körökből való szülők⁸ akaratuk ellenére nem lehetnek az oktatás tárgyai. Erről a Helytartótanács a városi tanácsot, hivatkozással az 1856. jan. 29-én kelt közlésre is, oly megjegyzéssel értesíti, hogy a fentieket hozza úgy Semmelweis egy. tanárnak, mint a pesti egyetem akadémiai bizottságának a tudomására. Ezek szerint semmi sem gátolja többé, hogy a városi tanács 1855. dec. 28-án hozott azon határozata, amellyel dr. Rott Ignácot az 1855. aug. 7. és Z.17723 sz. legmagasabb rendelkezése alapján a pesti szt.

⁸ „Gebühren der besserer Sitten” – a szerző megj.

Rókus kórház szülészeti osztálya fizetéstelen főorvosává kinevezték, érvénybe léphessen, s amiről dr. Rott Ignác kérvényének visszajuttatása mellett ugyancsak értesítendő.
Buda, 1856. máj. 23.

Augusz s. k.”

A fenti, immár véglegesnek hihető legmagasabb utasítás értelmében a városi tanács június 21-én kelt 13720. sz. határozatával dr. Rottot, a Semmelweisre vonatkozó előző feltételekkel egyezően, az állásba kinevezte.

Most azonban, úgy látszik, ismét megmozdultak Semmelweisnek bécsi támogatói is, s elérték, hogy dr. Rott ez alkalommal sem tudott eljutni ahhoz, hogy az állását tényleg elfoglalhassa. Ugyanis Conrad cs. kir. orsz. főtörvényszéki tanácsos, polgármester 1856. szeptember 22-én 607/Eln. sz. alatt az alábbi meglepő fordulatot közölte a város tanácsával:

„A cs. kir. belügyminisztériumnak f. é. szept. 10-éről kelt 22.258/1787. sz. rendelkezése alapján a cs. kir. budai Helytartótanácsi osztály szept. 16-án 5548/Eln. sz. alatt úgy rendelkezett, hogy dr. Semmelweisnek a pesti cs. kir. egyetem szülészstanárává történt kinevezése folytán a szt. Rókus kórházban megürült állásra azonnal írják ki a pályázatot, ezt a hivatalos országos lapokban hirdessék meg, s a határidő letelte után az állás betöltésére nézve a kórház igazgatójával egyetértésben javaslatot terjesszenek elő. Erről a tek. tanácsot az előiratok kapcsán azzal értesítjük, hogy az e tárgyban f. é. jún. 21-én 13 780. sz. alatt hozott határozattól el kell tekinteni,⁹ s így a fenti utasítás értelmében tegyék meg a szükséges intézkedéseket. Pest, 1856. szept. 22.”

A város az így alakult új helyzetben természetesen nem tehetett mást, mint hogy az állásra október 1. kelettel az országos nyilvánosságú pályázatot „hat heti csőd határidejével” meghirdette. De hogy ennek a maga részéről akkor is érthető irányban nyomtatékot adjon, a pályázat a 'Pest-OfnerZeitung' és a 'Budapesti Hírlap', mint hivatalos lapok hasábjaira, valamiféle véletlenségből, csak egy teljes további hó elteltével került. Amennyire egyébként megállapíthattam, az állásra december 8–14. napja között Maizner János, Fleischer József, Walla Ferenc, Feuer Dávid, s mint legutolsó jelentkező, Rott Ignác adta be a kérvényét, s az utolsóból első is lett Rott személyében.

Nehéz lenne kikutatni, minő erők hatottak közre ekkor úgy Pest-Budán, de Bécsben is Semmelweis érdekében. Annyi bizonyos, hogy a további iratok tanúsága szerint a városi tanács 1857. június 10-én tartott ülésén meghozott 20128/1857. sz. határozata szerint azon intézkedéssel szűnt meg most már a gyakorlatban is véglegesen Semmelweisnek a Rókus Kórházban való működése, amikor „dr. Rott Ignác a tanács előtt megjelenván az esküt letette, s a megfelelő okmányt is aláírta.”

S mindezt megerősítette a Budapesti Hírlap június 13-i számában megjelent azon rövid közlemény is, hogy „Dr. Rott Ignác úr, mint a szt. Rókus pesti kórház szülészeti osztályának főorvosa f. hó 10-én a városi tanács színe előtt feleskettetett.”

⁹ „Abkommen habe” – a szerző megj.